तामाङ र नेपालभाषा सरकारी कामकाजमा

जितेन्द्र रसिक

नेपालभाषा नेवा समुदायको मातृभाषा मात्र होइन, कुनै समय नेपाल खाल्डो (काठमाडौँ उपत्यका) को सम्पर्क भाषा थियो । यो भाषा नेपालका विभिन्न राष्ट्रभाषामध्ये एक पनि हो । बागमती प्रदेश सरकारले तामाङ र नेपालभाषालाई यस प्रदेशको सरकारी कामकाजी भाषा बनाएको छ । भाषा ऐन, २०८० आएपछि वैशाख २४ देखि तामाङ र नेपालभाषालाई सरकारी कामकाजी भाषाको रूपमा लागु गरिएको हो । यसले मुलुकभरका तामाङ र नेवाः समुदाय हर्षित भएका छन् । मुलुकभित्र र बाहिर रहेका नेवाः समुदायले वैशाख २४ लाई अस्तित्व प्राप्तिका दिनका रूपमा लिएका छन् । लामो समयको आन्दोलन र बागमती प्रदेशका

मुख्यमन्त्री, मन्त्री, सभामुखदेखि सांसदहरूको विशेष भूमिकाका कारण भाषा ऐन आउन सफल भएको हो ।

मुलुकमा विविध जातजाति छन् । त्यसमा पनि नेवाः समुदाय प्राचीनकालदेखि शासक र शासित दुवैमा रहेर आएका र भाषा, संस्कृतिको क्षेत्रमा पहिचान बोकेको समुदाय हो । नेपालमण्डल (कान्तिपुर, ललितपुर, भक्तपुर, बनेपा, धुलिखेल, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, नुवाकोट तथा मकवानपुर) नेवारहरूको प्राचीन थलो हो । यसमा प्रायः सबैजसो इतिहासकारको मतैक्य रहेको छ तर नेवाःहरू कहिलेदेखि यहाँ बसोबास गरिआए, यिनीहरूको प्रारम्भिक अवस्था वा स्वरूप कस्तो थियो भन्ने कुरामा भने भिन्न भिन्न मत छ ।

वर्तमान समयमा नेपालको राष्ट्रभाषा नेपाली हो । यो समस्त नेपालीको साझा भाषा हो । नेपाली भाषा व्याकरण, कोश र साहित्यमा समृद्ध छ । नेपालका राष्ट्रिय भाषामध्ये व्याकरण, कोश, साहित्य आदि वाङ्मयले परिपूर्ण, समृद्ध भाषा नेवारी अर्थात् नेपाल भाषा पनि हो । नेपालभाषा त्रिविमा विद्यावारिधि तहसम्म पढाइ हुन्छ । यो भाषा प्राचीन भाषा हो । लिच्छविकालमा संस्कृत राजभाषा भएकाले नेवारी भाषाभाषीहरूले संस्कृतका पद–वाक्य सुन्ने बोल्ने काम भई नै रह्यो । लिच्छविकालीन संस्कृत भाषाका अभिलेखहरूमा नेपालभाषाका थुप्रै शब्द पाइन्छन् । मल्लकालमा आएर संस्कृतका ग्रन्थ र पाण्डुलिपिहरू पूर्ण शुद्धतासाथ नेवारी लिपिमा सार्ने काम भए । मल्लकालीन समयमा नेपाल भाषा नै कामकाजको भाषामा उपयोग भयो । नेवारी भाषालाई नेवाः भाषाका वक्ताहरू नेवा भाय, वा नेपालभाषा भन्ने गर्छन् ।

मल्लकालमै नेपालभाषा उन्नत बन्यो । सोही कालखण्डमा ताम्रपत्र, शिलालेख तथा आधिकारिक कागजात नेपालभाषामै प्रयोग भएको पाइन्छ । १६ औँ शताब्दीदेखि नेपालभाषामा साहित्य लेखनको विकास भयो । साहित्यमा नेपालभाषाका विविध लिपिमध्ये प्रचलित नेपाल लिपि, रञ्जना लिपि र भुजिमो

लिपि प्रसिद्ध छन् तर प्राचीन ग्रन्थ र अभिलेखमा सबभन्दा बढी प्रयोग नेपाल लिपिकै थियो। नेपालभाषाका वाङ्मय मात्र होइन, संस्कृतभाषाका ग्रन्थसमेत नेपाल लिपिमा छन्। जब नेपालमा छापाखाना भित्रियो छापाखानामा नेपाल लिपिको व्यवस्था नभएकाले प्रचारप्रसारको दृष्टिले नेपालभाषा साहित्यको माध्यमिक कालमा तत्कालीन कवि लेखकले नेपाल लिपि छोडी देवनागरी लिपिमा लेख्न थाले। यसले प्रचलित नेपाल लिपि, रञ्जना लिपि र भुजिमो लिपिमा लेखन कम हुँदै गयो। १४ औँ शताब्दीदेखि १८ औँ शताब्दीको अन्त्यसम्म नेपालको अदालत र राज्यभाषाका रूपमा नेपालभाषा प्रयोग गरिएको थियो।

आन्दोलन र प्राप्त उपलब्धि

'नेपालभाषा आन्दोलन' शीर्षकमा सानुराजा श्रेष्ठले गरेको शोधमा नेवाः समुदाय नेपालको इतिहास बोकेको नेवाः जाति भएको उल्लेख गरेका छन्। नेपाल खाल्डोमा आदिकालदेखि बसोबास गर्दै आएका नेवाः समुदायकै भाषा, कलाकौशलले नै देश समृद्ध रहेको छ। शोध परिचयमा लेखिएको छ 'मल्लकालमा नेपाः देशमा राष्ट्रिय भाषाका रूपमा प्रचलनमा रहेको नेपालभाषा नेपाल एकीकरणका व्रmममा पृथ्वीनारायण शाहले नेपाल संवत् ८८० मा नेपाः देश (नेपाल) जितेपछि नेपालभाषालाई अनादर गरियो र पछि राणाकालमा त झन् नेपालभाषामा लेखिएका लिखतलाई सरकारी मान्यताबाट हटाइयो।' यसरी नेपालभाषामाथि पृथ्वीनारायण शाहले कान्तिपुर विजय गरेसँगै हस्तक्षेप हुँदै राणाकालीन समयदेखि नेपालभाषा सरकारी कामकाजबाट हटाइयो। भाषाको अस्तित्व सँगसँगै संस्कृति बचाउन नेवाःका कैयौँ पुस्ताले आन्दोलन गर्नु पर्‍यो र रगत बगाउनु पर्‍यो। राणा शासन हटेर २००७ सालमा प्रजातन्त्र आयो। त्यसपछि स्थापना भएका रेडियोमा नेपालभाषाका समाचार समेटिएपछि खडेरी परेको नेपालभाषाको फाँटमा शीत पर्‍यो। राजा महेन्द्रले २०१७ सालमा 'कु' गरेपछि फेरि नेपालभाषामाथि प्रहार भयो। रेडियो

नेपालमा प्रसारण हुने समाचार हटाएर नेवाःमाथि प्रहार भयो । लगत्तै २०२२ सालमा रेडियो नेपालको नियमित कार्यक्रम 'जीवन दबु' पनि हटाइयो । यसरी पञ्चायतकालभरि नेपालभाषामाथि प्रहार भइरह्यो । त्यो अन्धकार समयमा पनि नेपालभाषामा सिर्जना आन्दोलन भने सशक्त बन्दै गयो । पञ्चायती निरङ्कुश शासकविरुद्ध कविता र साहित्यिक सिर्जनाले व्यापकता पायो । कवि बुद्ध सायमि, पूर्णबहादुर वैद्य, योगेन्द्र प्रधान जस्ता सशक्त कविहरूले विम्ब र प्रतीकले पञ्चायती शासकको मर्ममा प्रहार गरिरहे । मल्ल के सुन्दर, पद्मरत्न तुलाधरलगायतका नेताहरूले नेपालभाषा आन्दोलनमा जागरण ल्याउनु भयो । जब २०४६ सालको आन्दोलनपछि पञ्चायत ढल्यो तब नेपालभाषा आन्दोलनले सशक्त रूप लियो । १० वर्षे माओवादी आन्दोलन र २०६२-६३ को जनआन्दोलनले ल्याएको परिवर्तनले २०७२ सालमा संविधान सभाले संविधान बनायो । यसपछि नेवाः युवा अभियन्ताहरू नेपालभाषा र नेवाः अधिकार स्थापनाका लागि निरन्तर आन्दोलनमा लागिपरे ।

स्वागतयोग्य कदम

प्रदेश सरकारी कामकाजको भाषा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०८० साल कात्तिक २३ गते प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित भयो । यो ऐन आएपछि मुलुकले पाएको सङ्घीयताको औचित्य झन् बलियो बनाएको छ । ऐन राजपत्रमा प्रकाशित भएपछि वैशाख २४ गते छ महिना पूरा गरेसँगै कार्यान्वयनमा आएको हो । यसलाई सङ्घीयताको उपलब्धि मान्न सकिन्छ । यसलाई पूर्णता दिन आवश्यक नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड बनाउन ऐनको दफा १८ ले गरेको छ । यस दफामा भनिएको छ, 'यस ऐनको कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड बनाउन सक्ने छ ।' भाषा ऐनले दिएको अधिकार व्यवस्थापन गर्न भने थुप्रै काम गर्न बाँकी छ । नियम, निर्देशिका,

कार्यविधि तथा मापदण्ड तयार पार्दा भने प्रदेश सरकारले सरोकारवाला सबैलाई समेटेर सूक्ष्म रूपमै सुझाव सङ्कलन गर्न जरुरी छ। यसलाई अझ समृद्ध र व्यवस्थित गर्न÷गराउन सबै सरोकारवालासँग प्रदेश सरकारले समन्वय गर्न आवश्यक छ। त्यसो भयो भने यो ऐन र सङ्घीय व्यवस्थाप्रति सबैको अपनत्व बढ्ने छ।

जनशक्तिको व्यवस्था

यो ऐन कार्यान्वयनमा ल्याउन नेपालभाषा अध्ययन गरेका विद्यार्थीलाई उपयोग गर्न सके सहज हुने छ। त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट नेपालभाषा केन्द्रीय विभागबाट र अन्य नेपालभाषा अध्यापन हुने क्याम्पसबाट उत्तीर्ण भएका जनशक्तिलाई आवश्यक तालिम दिएर प्रदेश सरकारले हरेक सरकारी निकायमा काम गर्न अवसर दिनु पर्छ। भाषाकै क्षेत्रमा अध्ययन गरेर बसेका यस समुदायका जनशक्तिको उच्चतम उपयोग गर्न सकिन्छ। नेपालभाषामै प्राज्ञिक अध्ययनको व्यवस्था लामो समयदेखि हुँदै आएको छ। पछिल्लो समय काठमाडौँ महानगरपालिकाले महानगरका विद्यालयमा करिब डेढ सय शिक्षक माग भएकोमा पाँच सय जनाको निवेदन परेको थियो। यसले के देखाउँछ भने नेपालभाषा अध्ययन गरेका जनशक्ति उपत्यकामा पर्याप्त छन्। प्रदेश सरकारले ती जनशक्तिलाई उपयोग गर्न सके भाषा ऐन कार्यान्वयनमा सहज हुने देखिन्छ।

२०४८ सालको जनगणना अनुसार देशभरि नेवारहरूको कुल जनसङ्ख्या १०,४१,०९० छ र मातृभाषाका रूपमा नेपालभाषा बोल्नेको सङ्ख्या ६,९०,००७ रहेको छ। २०७८ सालको जनगणनामा यो सङ्ख्या बढेर करिब साढे १३ लाख पुगेको छ, जसमध्ये नेपालभाषा बोल्नेको सङ्ख्या आठ लाख ६३ हजार ३८०

जना रहेका छन् । नेपालभाषा निकै समृद्ध भाषा हो । मुलुकको प्राचीन इतिहाससम्म पुग्नु पर्यो भने नेपालभाषाको अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन्छ । प्राचीन अभिलेखहरू नेपालभाषा र संस्कृतमा नै छन् ।

प्रकाशित मिति २९ वैशाख २०८१, शनिबार

https://gorkhapatraonline.com/news/107305